

Introducere

Justificarea demersului

Îmbinarea textului cu imaginea, respectiv ideea care stă la baza cercetării de față, este o temă de actualitate în studiile culturale. Întâlnirea textului cu imaginea în literatură, unde spațiul este mai degrabă rezervat cuvântului, a dat naștere unor forme hibride, precum romanul grafic, tot mai prezente în cultura secolului al XXI-lea în Europa. De altfel, în era digitalizării asistăm la utilizarea pe scară largă a imaginilor în locul textului, vizibilă în toate interfețele utilizate la computere sau telefoane inteligente, așa-numitele „iconițe” de pe ecran. Însă originile acestui raport, text–imagine, pot fi găsite în literatura veche de sute de ani, prezentă în principal în spațiul chinez și japonez.

Interferența literaturii și a artelor vizuale presupune o interdisciplinaritate care nu poate fi creată decât în urma unui proces complex. Locul fiecărui domeniu cu elementele sale structurale sunt reevaluate și reasezate pentru a acomoda existența celuilalt. Cum însă nivelul verbalului și cel al vizualului operează cu coduri diferite, tratarea lor în spațiul îngust al unei pagini de carte poate fi o provocare. Se pune întrebarea: textul a „invadat” vizualul sau vizualul a „invadat” textul? Se îmbină armonios cele două? Lucrarea de față va încerca să găsească răspunsurile printr-un demers ce reprezintă o incursiune într-un domeniu încă în formare, în concordanță cu tendințele actuale.

Dialogul dintre textul și al imagine, în special cel vizibil în ilustrațiile cărților, este mai nou în spațiul occidental și ne referim aici la aparițiile literare din Europa și Statele Unite ale Americii din ultimii 15 ani. În spațiul sino-nipon, combinarea celor două elemente are o istorie mult mai lungă, care poate fi identificată chiar de la începuturile literaturii. Multe romane din respectiva regiune se bucură de o ilustrare a textelor lor, vizualul fiind o parte componentă prețuită și de cititor. Drept pentru care vom încerca să înțelegem de ce în spațiul asiatic verbalul și vizualul inter-relaționează cu o frecvență mult mai mare decât în spațiul nostru cultural, acesta fiind și punctul de pornire al cercetării noastre. Pentru a înțelege mai bine istoria din zona asiatică a raportului dintre text și imagine am ales un roman de tip *kibyōshi* din secolul al XVIII-lea, din Japonia. Romanele de acest gen dispun pe aceeași pagină și text și ilustrație, într-un joc al literelor și desenelor care s-a bucurat și se bucură încă de o mare popularitate, iar

apariția lor reprezintă un moment important în cultura japoneză. *Kibyōshi* pot fi descrise în cel mai simplu mod ca romane nipone comice pentru adulți, cu un număr redus de pagini (între 10 și 30), identificabile prin culoarea copertelor, de regulă galbenă. Putem spune că sunt precursorii *anime* și *manga* din prezent fiind foarte populare la vremea lor, cu mii de volume publicate și zeci de titluri. Unul dintre principalii autori, Santō Kyōden, al cărui *kibyōshi* va fi analizat, a fost mai întâi cunoscut sub numele de Kitao Masanobu ca artist *ukiyo-e*¹. Dubla calitate, de scriitor și de ilustrator îl prezintă ca un creator pentru care *kibyōshi* au reprezentat cel mai bun mediu de exprimare, calitate care i-a garantat succesul în perioada Edo (1600–1868).

Lucrarea noastră este alcătuită din introducere, trei capitole, concluzii și bibliografie.

Planul lucrării

Obiectivul principal îl constituie cercetarea și observarea modului în care textul și ilustrația interacționează în romanele de tip *kibyōshi* de secol al XVIII-lea din Japonia. Pentru realizarea acestui obiectiv, este necesară discutarea statutului imaginii în spațiul occidental și în cel sino-nipon, analiză care va fi elaborată în **primul capitol**. Această abordare comparată încearcă să arate locul pe care imaginea o are în cele două arii culturale și raportul său cu realitatea pe care o reprezintă.

În realizarea obiectivului pe care ni l-am propus, în **capitolul al doilea** vom trata contextul istoric, social și cultural al apariției romanelor de tip *kibyōshi*, ceea ce ne va prileji un scurt istoric al perioadei Edo (1600–1868), obligatoriu în a arăta legătura strânsă pe care apariția romanelor o are cu schimbările acelor vremuri. Creșterea și dezvoltarea unei noi clase sociale, precum *chōnin*, este cea care duce la noi orientări în domeniul cultural, incluzând aici și cărțile și influența lor semnificativă în epocă. Capitolul se va ocupa de situația tipăriturilor din Edo, care suferă transformări determinate atât social, cât și politic, prin edictele date de *shogunat*. Vom observa și influențele de ordin geografic, create de schimbarea polului de putere și influența culturală din zona Kyōto-Ōsaka (Kamigata), spre zona estică, adică Edo (actualul Tokio).

Acesta este cadrul care a dat naștere literaturii de tip *gesaku* 戯作, care include și *kibyōshi*. Ea va fi discutată în ansamblu, menționând toate tipurile de

cărți care îi sunt subsumate arătând asemănările și diferențele dintre ele. Toate au o bogată ilustrare, dar *kibyōshi*, romanele sau cărțile cu coperti galbene, sunt cele care au un grad și mai ridicat de combinare a textului cu imagine. Mai mult, la nivelul ambelor elemente se poate observa un nivel mult mai sofisticat de interrelaționare care se bazează pe un *background* cultural solid al cititorilor, deveniți și privitori în această situație.

Santō Kyōden a fost unul dintre cei mai cunoscuți scriitori de romane cu copertile galbene. Dar personalitatea sa artistică a fost marcată și de identitatea sa de artist *ukiyo-e*, sub numele de Kitao Masanobu, ca și de antreprenorul Santō Kyōden, afacerea în cauză fiind o tutungerie, care apărea deseori în cărțile scrise, în intenția de a-și promova produsele.

Cel de-al treilea capitol se va ocupa de traducerea, care ne aparține, și interpretarea unui roman *kibyōshi* care se numește *Edo umare uwaki no kabayaki*, scris în 1785 de Santō Kyōden și ilustrat de Kitao Masanobu, adică de aceeași persoană, ceea ce dă coeziune întregului roman. Este unul dintre cele mai reușite exemple din acest gen de scriere și este considerat un reper important în dezvoltarea acestuia. Vom analiza de asemenea și relația care se stabilește între text și imagine, încercând să arătăm modurile în care se pot combina.

Metodologie

Găsirea unui cadru teoretic pentru a acomoda atât nivelul verbal cât și pe cel vizual s-a dovedit a fi una dintre cele mai anevoioase părți ale cercetării noastre. Împăcarea codului prin care se citește un text sau cel prin care se „citește” o imagine sunt diferite și eram puși în situația de a nedreptăți fie pe unul, fie pe celălalt. Lucrarea Alexandrei Vrânceanu (2002) *Modele literare în narațiunea vizuală. Cum citim o poveste în imagini?* și formațiunea de filolog ne-au îndreptat spre o abordare din punctul de vedere al naratologiei. La bază se află binecunoscuta teorie a lui Gérard Genette din *Figures III* (1972). Așa cum arăta și Vrânceanu, a folosi această teorie ca să analizezi și o imagine poate părea un paradox, dar pentru a povesti o imagine este nevoie să ne ajutăm de verbe, adică de cuvintele care exprimă acțiunea. Mai mult, orice pictură, ilustrație sau fotografie are în spate o narațiune. Lucrarea noastră nu își propune să discute dificultatea abordării diferențelor dintre cele două coduri, ci doar să găsească o cale de a le trata împreună fără a o face în detrimentul unuia dintre ele.

Gérard Genette (1972) împarte discursul narativ în trei categorii: timp, mod și voce, care, la rândul lor, sunt discutate după anumiți parametri. Timpul este divizat după criteriile de „ordine, durată și frecvență”, modul după cele de „distanță și focalizare”, iar vocea după „timpul narațiunii, nivelele narative și persoana”. Marea majoritate a acestora au fost exemplificate prin scene dintr-un alt *kibyōshi* *Gozonji shōbaimono* (1781), scris și ilustrat de Kyōden, pentru a arăta cum pot fi interpretate în cazul acestui tip de literatură japoneză.

Teoria criticului francez a cunoscut numeroase interpretări de-a lungul celor 50 de ani de existență, însă abordările din ultimii zece ani sunt influențate de asocierea narativului cu vizualul despre care am discutat mai sus. Acestea au adus în discuție în principal parametrul focalizării, care este reevaluat și lărgit ca sens pentru a servi interpretării romanelor grafice, fiind util și analizării *kibyōshi*. Vom lua în discuție aceste noi aspecte așa cum sunt ele tratate de Manfred Jahn în *Windows of Focalization: Deconstructing and Reconstructing a Narratological Concept* (1996), Silke Horstkotte și Nancy Pedri în *Focalization in Graphic Narrative* (2011). Criticul german consideră că naratorul poate să fie și el focalizator, poate deveni, teoretic, un personaj. Prin aplicarea ideii de „fereastră” naratorul poate să modifice focalizarea și i se acordă un punct de vedere din care să evalueze narațiunea. Horstkotte și Pedri pornesc de la ideea lui Jahn și o aplică romanelor grafice europene și americane, obținând o legătură de întregire a imaginii și textului.

Rezultatele și relevanța cercetării

Cercetarea a pornit de la observația legată de faptul că cele două elemente inter-relaționează cu o mai mare frecvență în spațiul cultural japonez decât în cel occidental, iar cauzele acestei diferențe sunt cvasi-necunoscute. Demersul identificării acestor cauze implică utilizarea mai multor discipline științifice și este aproape imposibil de cuprins într-o singură lucrare; noi ne-am oprit, aici, doar la raportul dintre text și imagine în literatura japoneză a secolului al XVIII-lea.

Cercetarea ne arată că printr-o abordare comparativă cu cultura occidentală și analiza din punctul de vedere al mimesisului se pot găsi explicații pentru prezența repetată a vizualului în spațiul literaturii, al textului. Viziunea integratoare din spațiul asiatic contrastează puternic cu cea a viziunii prin care lumea reprezentată este înțeleasă prin imitare, iar literatura este mai expresivă și mai complexă.

De altfel, îmbinarea armonioasă a textului și a imaginii este o practică veche a spațiului cultural est-asiatic, iar apariția lui în spațiul occidental în ultimii ani este dovada modernității unui astfel de model.

Traducerea în limba română a unor *kibyōshi*, cu încercarea de a găsi în limba română expresiile potrivite pentru a reda subtilitățile textului japonez, este un alt rezultat al acestei cercetări. De asemenea, lucrarea aduce în discuție o temă nouă, mai ales în spațiul cercetării românești și ea se înscrie în direcția studiilor vizuale sau cele ale naratologiei vizuale care la rândul lor sunt în plină dezvoltare.